

ADALÉK REGULY FOGADTATÁSÁHOZ AZ ABSZOLUTIZMUS KORI SAJTÓBAN (ÚJ MAGYAR MÚZEUM)*

H. LABORC JÚLIA

1. Az elmúlt két évtizedben sorra jelentek meg az urálistika-finnugrisztika jelentős magyar tudósainak életművét összefoglalóan ismertető könyvek (Lakó György, Sajnovics János. Budapest, 1973., Gulya János, Gyarmathy Sámuel. Budapest, 1978., Lakó György, Budenz József. Budapest, 1980., Uő., Szinnyi József. Budapest, 1986., Domokos Péter–Paládi-Kovács Attila, Hunfalvy Pál. Budapest, 1986., Domokos Péter, Kállay Ferenc. Budapest, 1990.), bibliográfiák (Domokos Péter, A finn irodalom fogadtatása Magyarországon. Budapest, 1972., Jávori Jenő, A finnugor népek irodalmának bibliográfiája. Budapest, 1975., Radó György, A Szovjetunió uráli és türk népeinek irodalma Magyarországon. Budapest, 1976., Szász Levente, „Jelet rakj az úton végig”. A finnek irodalma. Pécs, 1976.). Ha ezekhez kapcsolódóan napvilágot látnának uralisztikánk nagy alakjainak levelezései, továbbá egy-egy, a maga korában jelentős finnugrisztikai-uralisztikai anyagot megjelentető folyóirat e szempontból történő feldolgozásai, akkor számos tudós életút, tudományos mű keletkezéstörténete és magának a kornak a finnugor nyelvtudomány egyes kérdéseire vonatkozó általános nézete kerülne élesebb megvilágításba.

Időrendiségét és a hasábjain megjelent finnugor nyelvtudományi törekvéseket is tekintve az *Új Magyar Múzeum* (1850–1860) [UMM.] c. folyóirat a *Tudománytár* (1834–1844) és a Hunfalvy által indított és szerkesztett *Magyar Nyelvészet* (1856–1861) közé ékelődik. Az Akadémia „több tagjai által” kiadott UMM. és melléklete, a magyar tudományos intézetek hivatalos közlönyeként szereplő, az Akadémián tartott felolvasásokat közlő *Magyar Académiai Értesítő* [MAÉ.] az 1850-es évek első felének egyetlen tudományos folyóirata volt. A lapot felelős szerkesztőként Toldy Ferenc jegyezte, főbb munkatársakként Erdy János, Hunfalvy Pál, Jerney János, Lugossy József, Lukács Móric, Pauler Tivadar, Reguly Antal, Repicky János, Szontagh Gusztáv, Wencel Gusztáv nevét tüntették fel.

A folyóiratnak — a véleményem szerinti első, 1850–53 közötti szakaszában — a következő rovatai voltak: irodalom és nyelv, klasszikus irodalom, bölcsészet és társadalom-, történet- és természettudományok. Ezekhez járult még az irodalmi napló és a tárcza rész.

* Részlet az Új Magyar Múzeumot, az abszolutizmus kori finnugrisztika első jelentős sajtóorgánumát elemző, megjelenés előtt álló tanulmányból.

Az 1850. október 1-jén meginduló folyóirat nyitó cikként az első oldalon Hunfalvy Pál tanulmányát kezdte közölni (Igaz Arany Bulla, intő és buzdító szózat bevezetésül I-II.: UMM.1850. I. füzet, 1-35., II. füzet, 93-120.). Ez a munka jelentőségét tekintve messze túlnő a sajtóorgánum keretein. Hunfalvy tanulmánya a szabadságharc bukásának bénultságérzetéből felocsúdó szellemi életünk széles körű tudománypolitikai tervzetét vetette papírra, mintegy a népies irányzat történelemszeméletének legalapvetőbb gondolatait is megfogalmazva.

Az első feladat Hunfalvy szerint a nép felvilágosítása a társadalmi és állami élet mozgástörvényeiről. Egy nemzetet modern individuummá nyelve, története, művészete és bölcslete teszi — jegyzi meg. Felvilágosult kozmopolitaként hirdeti meg a történet- és nyelvtudomány feladatát: „...Szükség, hogy nem csak a magyar, hanem a vele rokon nyelveket is bűvároljuk; nekik az összes nyelvek sorában helyt mutassunk ki; azoknak időközben történt változásait, mennyiben az írott hagyományokból megtudhatni, előadjuk, s az észnek, az emberi nyelveken nyilatkozó alaptörvényeire visszavigyük” (Uo. 109.).

A programban megjelölt feladatok széles körű, világos megfogalmazása, „világfíság”-ot sugárzó szellemisége tiltakozásra késztette az eltérő világnézeti alapon álló laptársakat. Hunfalvynak fel kellett vennie a harcot a *Religio* vádjai ellen, magyarázkodva, hogy a cikkben foglaltak nem tekinthetők sem az UMM., sem az Akadémia koncepciójának, sőt reagálnia kellett a *Pesti Napló* körének észrevételeire is.

Indulása és kezdeti programja ellenére az UMM. társadalmi életünk fejlődésének némely visszasságai, továbbá Toldy Ferencnek nem a tényleges magyar olvasóközönség izléséhez szabott szerkesztési gyakorlata miatt nem vált széles körben kelendővé, s az olvasók szűk köre miatt a közvéleményre is alig gyakorolt hatást. Ezeket a problémákat érzékelte és meg is fogalmazta a lap 1854. januári száma.

Toldy korszerűsítést helyezett kilátásba: érdeklődésre számot tartó, komolyabb tudományos közleményeket, több aktualitást, élénkebb kritikai rovatot, a külföldre nagyobb kitekintést ígért. A kibővített szerzőgárdában szerepel már Brassai Sámuelen, Greguss Agoston és Kazinczy Gáboron kívül a majdani „irodalmi Deák-párt” néhány vezető személyisége: Csengery Antal, Gyulay Pál és Kemény Zsigmond. Toldy tényleges szerkesztői gyakorlatát azonban elsősorban továbbra is az jellemezte, hogy rendkívül terjedelmes — bár a maguk tudományágában jó színvonalat képviselő — dolgozatokkal terhelte meg a folyóiratot, amelyben ígérete ellenére sem volt meg a naprakészség, s egyáltalán nem lehetett felismerni az egyes számok tudatos összeállítását.

A fentiek, valamint a lényegében konzervatív szellemiség, a tudományos aktualitások után csak kullogó szerkesztésmód és Toldy más irányú kötelezettségei miatt a lap 1860 végén megszűnt.

A 11 évfolyamot átolvasva azonban láthatjuk, hogy alapvető munkák jelentek meg itt az uralisztika tárgyköréből, ill. sokszor friss tudósítások a finnugor nyelvtudománnyal foglalkozók tudományos műhelyéből. A közölt írások nem kevésszer polémiát váltva ki ütköztették a különböző felfogásokat, s ezzel bepillantást engedtek a magyar finnugrisztika egyik korai szakaszába.

2. Az UMM. általános profiljának felvázolása után röviden rátérek Reguly Antalnak az UMM-beli működésére, és az egykorú tudományos sajtóban való megítélésére.

Regulynak az egykorú magyar tudományos közvéleményben nagyobb jelentősége volt, mint ahogy annak ma tudománytörténetünk hangot ad. Neve állandó hivatkozási alap volt pl. az UMM. hasábjain folyó, a magyarság eredetéről szóló vitában. Perdöntőnek ítélték szavát a népünk eredetére vonatkozó őstörténeti vitában és a nyelvcsaládhoz tartozás kérdésében is. A hivatkozásokból kitűnik, hogy tudományos életünk jeles képviselői azért tartották ilyen fontosnak Reguly véleményét, mert hangsúlyozta az összehasonlító nyelvtudományi vizsgálatok szükségességét, és nyelvi vizsgálatait igyekezett kiterjeszteni a finnugor népek egészére.

Szakirodalmunkban már megkezdődött a Toldi-Hunfalvy-Reguly közötti ellentmondásoktól nem mentes kapcsolatrendszer feltárása (Domokos Péter-Paládi-Kovács Attila, Hunfalvy Pál. Budapest, 1986.). Ismeretes, hogy Hunfalvy a magyar tudományos élet ellentmondást nehezen tűrő szervezője, az Akadémia mindenható titkára, Toldy Ferenc révén ismerkedett meg Regulyval. Toldy és az 1851 nyaratól szintén „akadémiai embernek” számító Hunfalvy fáradhatatlanul igyekeztek azon, hogy a gyűjtésének tudományos feldolgozásában késlekedő, betegeskedő Regulyt munkára ösztökéljék. Ismerve Toldy személyiségét, afelől sem lehet kétségünk, hogy ebben a nógatásban nemcsak az egyetemes magyar tudományosság érdekei játszottak szerepet, hanem saját akadémiai presztízsének növelése is. Toldynak Regulyt ösztönző, megismételt kéréseiben szerepet játszhatott azonban az Akadémia néhány bennfentese által ismert azon tény is, miszerint Reguly kimerültsége nem kis részben annak volt betudható, hogy legfőbb tudományos intézményünk többletmunkával bízta meg: a csuvasok, cseremiszek és mordvinok között végzett gyűjtőúttal. Mindenesetre Toldy az UMM-ben megjelenő cikkeiben többször is felhívta a lap olvasóinak figyelmét a tudós megsegítése érdekében kiadott Reguly-albumra, és a lapban másutt is jelentek meg erről szóló hirdetések (Toldy Ferenc, Visszatekintés Reguly utazásaira: UMM. 1851. IV. füzet, 229.; Hirdetés a Reguly-Albumról: UMM. 1850.

I. füzet, 68.). Toldy tanulmányában (A magyarok műveltségi állapotjai a kereszténység felvétele előtt: UMM. 1850. I. füzet, 36.) leszögezte, hogy a magyar nép eredetére vonatkozó új eredményeket az összehasonlító nyelvtudománytól, nevezetesen azoktól a vizsgálatoktól lehet várni, amelyeket Reguly a finnugor népek összességére kiterjesztve végzett. Toldynak nyilvánvalóan volt szerepe abban, hogy Reguly az Egyetemi Könyvtárban kapott állást. Reguly vállalkozására úgy tekintett, mint „nyelvünk alkotására s belső történetére új világot hintendő első magyar tudományos utazásra, mely óhajtott foganattal koronáztatott.” (Toldy Ferenc, Visszatekintés Reguly utazásaira: UMM. 1951. IV. füzet, 229.) Érezhető büszkeséggel említette Regulynak az utazása során hozzá írt leveleit és tudósításait.

Szontagh Gusztáv a magyar nyelv uráli-altáji nyelvrokonságával és az őshaza egyes problémáival foglalkozó tanulmányában (A magyarok eredete: UMM. 1950. II. füzet, 81.) is megfigyelhető, hogy saját nézeteinek igazolására használja föl Reguly megállapításait. Cikke arról tanúskodik, hogy felismerte a magyar őstörténet-kutatás addigi módszere megváltoztatásának szükségességét. Reguly utazásának méltatása kapcsán már nem az írott források tanulmányozására hívta föl a figyelmet, hanem az utazások alkalmával gyűjthető nyelvi, etnográfiai, földrajzi anyag hasznára (uo.). Egy másik polemikus cikkében (Eszmecsere Toldy Ferenc és Wenzel Gusztáv tagtársaimmal: UMM. 1851. XII. füzet, 663–699.) pedig — elismerve az arab, perzsa kútfők tanulmányozásának fontosságát a magyar őstörténet kutatásában — éppen Reguly Antalra hivatkozva hangsúlyozta a török, mongol, finn nyelvek ismeretét, az e nyelven található források kutatását is (uo. 675.).

Éppen a Reguly-utazás várható nagy tudományos eredményei irányították rá a figyelmet az „utazó” nyelvtudósokra, őstörténészekre. Feltűnik az UMM. és a MAÉ. lapjain Besse János Károly, Körösi Csoma Sándor neve. Érezhetően megnövelte a Reguly-utazás az akkor még élő, a magyar őshaza nyomait Besszarábiában, a Krimben, az Azovi-tenger vidékén kereső Jerney János súlyát. Jerney is hivatkozott Regulyra a „kerecset” madár nevének etimológiája kapcsán (UMM. 1851. IV. füzet, 261.). De megtaláljuk Reguly nevét a Szontaghgal vitatkozó Wenzel Gusztáv tanulmányában is (Eszmetöredékek a magyarok eredetéről. Szontagh Gusztáv ebbeli értekezésére vonatkozva: UMM. 1851. VI. füzet, 305–329.), mint olyan nyelvtudósét, aki a polemizáló magyar őstörténészek, nyelvészek számára — a remélhetőleg hamarosan megjelenő munkáival — tudományos pártatlanságával egyszer és mindenkorra megoldja a „magyar-finn kérdést”-t.

Reguly tehát úgy jelenik meg az UMM. hasábjain, mint az indoeurópaival azonos egyetemes emberi értékeket felmutatni képes ural-altáji nyelvcsalád első európai hírnevet méltán szerző magyar kutatója. Az adott történelmi helyzetben, a magyar szabadságharc bukása után Reguly az oszt-

rák abszolutizmus bilincseibe szorított magyar tudományosság reprezentatív képviselője, aki a helyszínen végzett tudományos munkálkodásával megalapozhatja a magyar tudomány hírét Nyugat-Európában, s ezzel növelheti nemzeti tragédiánk folytán igen alacsonyra zuhant nemzeti önbecsülésünket.

Maga Reguly — akire az UMM-ben és a MAÉ-ban legfőbb tudományos intézményünk különböző képviselői lépten-nyomon hivatkoznak — két ízben szólalt meg önálló cikkek formájában a lapok hasábjain. Egyszer az Akadémia által bírálatra kiadott Hell Miksa (tudományosan addig még kelőképpen fel nem tárt nyelvészeti és történeti) kéziratokról mondott alapos értékelést („...de primiis Ungarorum...” és *Occasio inquireundi in natalēm Ungarorum patriam*: MAÉ. 1851/52, 37.), másodszer az 1850-es évek legelején nagy port felverő dzungár-kérdésben fejtette ki nézeteit. (A dzungárokról: MAÉ 1850/51, CLXIII–CLXXVII.). 1850. aug. 31-én Gützlaff, Kínában élő misszionárius előadást tartott az Akadémián. Ebben — kínai történeti források alapján — kifejtette, hogy a Kokonoor vidékén élő dzungár nép a magyar nép „östörzsé”-hez tartozik, népünk e vidékről származik. Az ott élők a magyarok nyelvét — a több mint ezer éves elszakadás ellenére — még most is beszélik. Reguly ezzel szemben saját helyszíni kutatásaira is hivatkozva lehetetlennek tartotta, hogy „olyan magyarokat találjunk Oroszországban vagy Ázsiában, akik ugyanúgy beszélik a magyar nyelvet, mint itt Pannóniában” (uo.). Reguly ugyanakkor leszögezi, hogy ő a dzsungárokat a mongol nyelvcsaládba tartozónak tekinti, pontosabban az *ölit* törzs egyik ágának (uo. CLXIV–CLXVI.). Az előadás egyúttal fényt vet Reguly Antal emberi és tudósi személyiségének legfontosabb összetevőire. Az egyébként ritkán megszólaló Reguly hallgatását a tudomány iránti tiszteletet, az összehasonlító nyelvtudománynak mint önálló diszciplínának a védelme törte meg. Határozott hangú, saját tapasztalataival alátámasztott véleményének hangoztatásával küzdeni akart mindenfajta, tudományos színben tündöklő dilettantizmus ellen, ezért szólt hozzá a Gützlaff misszionárius által felvetett, a magyarság eredetének kérdését is érintő problémához.

A fentiek alapján felvetődik a kérdés: hogyan alakult volna a magyar finnugrisztika fejlődésének iránya, ha Reguly egészségesen, kedvezőbb történelmi körülmények között kiteljesíthette volna tudományos pályáját, fel tudta volna dolgozni gyűjtésének anyagát.

Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben — már Budenzet megelőzően — lett volna egy európai hírű finnugor nyelvészünk.